

УДК 341.225.5:504.5

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.28>**Андрій Боднар,***студент V курсу юридичного факультету**Одеського національного морського університету*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ЗАБРУДНЕННЮ МОРІВ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті розкриваються питання міжнародно-правового регулювання протидії забрудненню морів. Зауважується, що міжнародно-правове регулювання протидії забрудненню морів має первинний характер у системі заходів для запобігання забрудненням та заходів для зниження рівня вже існуючого забруднення.

У статті зазначено, що правовою основою спільних дій держав у сфері міжнародно-правового регулювання протидії забрудненню морів є міжнародні договори й конвенції в галузі охорони морського середовища – універсальні й регіональні, публічно-правові й приватно-правові. Вони визначають міжнародно-правовий режим захисту й збереження морського середовища, права та обов'язки держав під час здійснення заходів стосовно всіх джерел забруднення в усіх морських просторах.

Акцентовано увагу на тому, що особливе місце серед міжнародно-правових угод стосовно охорони морського середовища займає Конвенція ООН з морського права 1982 р., яка передбачає правові форми співпраці між державами у сфері протидії забрудненню моря. Положення цієї конвенції згруповані довкола ряду основоположних норм, стосуються практично всіх аспектів охорони морського середовища, охоплюють усі джерела забруднення й поширюються на різні за своїм правовим режимом райони Світового океану.

Разом із тим підкреслено й важливий характер регіональних конвенцій, які спрямовані на вузлове вирішення проблем із запобігання забрудненню моря. Адже вразливість морського середовища в різних районах, морях може бути різною, тому рівень встановлених для його захисту стандартів, придатний для більшості морських районів, для деяких районів може виявитися недостатнім. Це й зумовлює встановлення особливих режимів, на які поширюються не лише загальні норми охорони морського середовища, але й спеціальні, так звані регіональні, що встановлюють більш суворі правила та вимоги щодо протидії забрудненню морів.

Ключові слова: забруднення моря, протидія забрудненню морів, міжнародно-правове регулювання забруднення морів, універсальні міжнародні акти, регіональні конвенції.

Постановка проблеми. Нині забруднення морського середовища є однією з основних проблем міжнародного морського права, оскільки море є надбанням людства, його життєдайною артерією.

Істотне забруднення морського середовища і загроза порушення екологічної рівноваги, яка виникає в результаті цього, спостерігається в багатьох частинах Світового океану. Така ситуація зумовлює необхідність вжиття комплексу невідкладних і ефективних заходів з охорони морського середовища, включаючи заходи для запобігання забрудненням, незважаючи на джерело їх походження, а також заходи для зниження рівня вже існуючого забруднення. Одним із елементів системи таких заходів і виступає міжнародно-правове регулювання протидії забрудненню морів, що має первинний характер щодо всіх інших заходів.

Зважаючи на цілісний характер морських екосистем, що перебувають під юрисдикцією

різних держав, багатоманітність джерел і видів забруднення, транскордонний характер поширення забруднювачів у морських просторах, проблема охорони Світового океану не може бути вирішена зусиллями окремих держав, отже, ефективність вжиття таких заходів залежить насамперед від поєднання національних засобів з міжнародною співпрацею на універсальному й регіональному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У доктрині міжнародного морського права дослідження питань, що так чи інакше пов'язані з протидією забрудненню моря, проходило в різноманітних аспектах. Так, над загальними питаннями, пов'язаними з міжнародно-правовим регулюванням протидії забрудненню морів, працювали такі вчені, як М.М. Бринчук, Я. Вонг, В.С. Єфремов, О.П. Єлеазаров, Т.Р. Короткий, Є.Г. Лавричев, Л.В. Сперанська, О.В. Толкаченко, А.М. Чернявський, А.О. Ярова та ін.

Мета статті полягає у розкритті сучасного стану міжнародно-правового регулювання протидії забрудненню морів та окресленні перспектив його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Правовою основою спільних дій держав є міжнародні договори й конвенції в галузі охорони морського середовища – універсальні й регіональні, публічно-правові й приватно-правові. Вони визначають міжнародно-правовий режим захисту й збереження морського середовища, права та обов'язки держав під час здійснення заходів стосовно всіх джерел забруднення в усіх морських просторах.

Слід наголосити, що на міжнародному рівні захист моря від забруднення здійснюється саме за допомогою міжнародних договорів універсального характеру, таких як Міжнародної конвенції про запобігання забрудненню із суден 1973 р. із протоколом, який змінює її, від 1978 р. (МАРПОЛ 1973/1978/), Конвенції про запобігання забрудненню моря в результаті захоронення відходів та інших матеріалів 1972 р., Конвенції про втручання у відкритому морі на випадок аварій, які загрожують забрудненню нафтою 1969 р., Конвенції про цивільну відповідальність за збитки від забруднення нафтою 1969 р. та ін. [1, с. 104].

У міжнародно-правовому регулюванні протидії забрудненню моря особливу увагу слід приділити Конвенції ООН з морського права 1982 р., котра визначає правові форми співпраці між державами та посідає центральне місце серед інших міжнародно-правових угод стосовно охорони морського середовища. Після прийняття Конвенції 1982 р. було створено досить цілісну та всеосяжну систему, яка лягла в основу міжнародно-правового режиму захисту й збереження морського середовища. Ця особливість Конвенції 1982 р. вирізняє її з-поміж усіх попередніх міжнародних угод [2, с. 150]. Її положення, згруповані довкола ряду основоположних норм, стосуються практично всіх аспектів охорони морського середовища, охоплюють усі джерела забруднення й поширюються на різні за своїм правовим режимом райони Світового океану.

Правовий механізм, що його заклала Конвенція 1982 р., передбачає певну залежність національного законодавства від міжнародних норм: з одного боку, це дозволяє уніфікувати тією чи іншою мірою національні закони й правила різних держав, а з іншого – спонукати ті країни, які не є учасниками спеціальних угод з охорони морського середовища, дотримуватися вимог, які містяться в ній. Такий підхід спрямований на забезпечення всеохоплення та певної однаковості у засто-

суванні погоджених на міжнародному рівні заходів боротьби із забрудненням морського середовища з різних джерел [3, с. 205].

Питанням відповідальності за забруднення морського середовища присвячена ст. 235 Конвенції 1982 р., ч. 1 якої говорить про відповідальність держав стосовно виконання зобов'язань із захисту й збереження морського середовища відповідно до міжнародного права. Частини 2 і 3 аналізованої статті присвячені цивільній відповідальності. Частина 2 ст. 235 Конвенції 1982 р. містить вказівку на необхідність забезпечити можливість звернутися за одержанням у короткий термін належного відшкодування або іншої компенсації шкоди, заподіяної забрудненням морського середовища фізичними або юридичними особами, що перебувають під юрисдикцією держави. Оскільки в даній статті вказується приналежність до певної юрисдикції заподіювача шкоди – потенційного відповідача, а про потерпілу сторону нічого не сказано, то остання може перебувати як під юрисдикцією цієї держави, так і поза нею. Таким чином, дана норма містить загальні вимоги стосовно цивільного чи міжнародного приватного права держави, її процесуальних норм.

Також у ст. 235 Конвенції 1982 р. зазначено, що, для того щоб забезпечити швидке й адекватне відшкодування шкоди, заподіяної забрудненням морського середовища, держави співробітничать у здійсненні чинного міжнародного права і в подальшому розвитку міжнародного права, що стосується відповідальності для оцінювання і відшкодування шкоди або врегулювання пов'язаних із цим суперечок, а також принагідно у розробці критеріїв і процедур виплати належного відшкодування, таких як обов'язкове страхування чи компенсаційні фонди [4].

З цієї норми можна дійти таких висновків: відповідно до ст. 235 Конвенції 1982 р., держави зобов'язані співпрацювати в галузі відшкодування шкоди за забруднення морського середовища. Йдеться про правову форму співпраці держав у рамках міжнародного права.

Держави зобов'язані співпрацювати як у здійсненні чинного міжнародного права, так і в подальшому розвитку міжнародного права стосовно відповідальності.

У Конвенції 1982 р. не наводяться відмінності між міжнародним (публічним) та міжнародним цивільним правом. Послугуються поняттями «чинне міжнародне право», «міжнародне право, що стосується відповідальності».

Предметною галуззю співпраці визнаються: оцінка шкоди; відшкодування шкоди;

врегулювання суперечок, пов'язаних з оцінюванням або/і відшкодуванням шкоди; критерії та процедури виплат належного відшкодування (обов'язкове страхування або компенсаційні фонди) [5, с. 40].

Тобто зміст ч. 3 ст. 235 Конвенції 1982 р. вказує на необхідність комплексного підходу як до співпраці держав у галузі охорони морського середовища від забруднення, включаючи приватноправові питання такої співпраці, а саме юридичної відповідальності за забруднення морського середовища, так і до вивчення міжнародно-правових аспектів відповідальності за забруднення морського середовища у контексті «чинного міжнародного права».

У свою чергу, регіональні угоди у механізмі міжнародно-правового регулювання протидії забрудненню моря мають таке значення.

Так, важливе місце в справі захисту та збереження морського середовища належить регіональним угодам, які дозволяють більш послідовно погоджувати природоохоронні заходи зі специфічними особливостями того або іншого регіону. На регіональному рівні є велика кількість угод, укладення яких мало на меті захист морського середовища окремого регіону чи держави [6, с. 46].

Значна частина західноєвропейських держав взяла участь в укладенні в 1974 р. Паризької Конвенції щодо запобігання забрудненню моря із джерел, розміщених на суші, дія якої поширюється на відповідний географічний регіон. Ця конвенція має регіональний характер та має на меті подальшу деталізацію регламентації захисту морського середовища від забруднення.

Також слід звернути увагу на Конвенцію щодо захисту морського середовища району Балтійського моря, участь в укладенні якої взяли Балтійські держави, які прийняли її в Гельсінкі в 1974 р. Конвенція застосовується до «регіону Балтійського моря», який включає власне Балтійське море, Фінську затоку і вхід до Балтійського моря, та має на меті створення конвенційного режиму, який би включав будь-яке джерело забруднення моря, так само і будь-який інший вид шкідливих речовин [7, с. 120].

Подібною за змістом і механізмом дії є й Конвенція щодо захисту Середземного моря від забруднення, яку підтримали держави Середземного моря та прийняли в лютому 1976 р. у м. Барселона. Барселонська конвенція містить також положення, які мають відношення до моніторингу, співробітництва в надзвичайних ситуаціях, пов'язаних із забрудненням, та співробітництва в галузі науки і техніки [3, с. 207].

Надалі, в квітні 1978 р., були прийняті регіональні конвенції стосовно захисту району Перської затоки, який підпадає під значну загрозу забруднення в результаті видобутку в цьому районі нафти та її перевезення на танкерах.

Також слід зауважити, що вразливість морського середовища в різних районах, морях може бути різною. Тому рівень встановлених для його захисту стандартів, придатний для більшості морських районів, для деяких районів може виявитися недостатнім. Для цих районів, в які входять моря, що мають обмежений зв'язок з океаном і в яких судноплавство до того ж часто буває інтенсивним, повинні встановлюватися режими, які враховують їх особливі умови. На такі «особливі райони» не лише повинні поширюватися загальні норми охорони морського середовища, але й діяльність в них, враховуючи виняткову створювану нею тут небезпеку, повинна регулюватися більш суворою правилами.

Хоча початкові елементи концепції «особливих регіонів» можна побачити вже в Конвенції із запобігання забрудненню моря нафтою 1954 р., яка встановила «заборонені зони», своє оформлення вона отримала лише на Конференції ІМКО із запобігання забрудненню моря 1973 р. У прийнятій на цій конференції Конвенції МАРПОЛ передбачені п'ять «особливих районів»: Середземне море, Балтійське море, Чорне море, Червоне море та район «заток» (Персидська затока), хоча не всі ці регіони підпадають під одні і ті ж положення конвенції [8, с. 112].

Отже, окрім вищезгаданих регіональних угод, розроблялись і продовжують розроблятися нині плани інших заходів на регіональному рівні, деякі з них здійснюються ЮНЕП відповідно до його програми регіональних морів. Відповідні регіони включають Червоне море та Аденську затоку, Карибське море, Південно-східну та південно-західну частину Тихого океану, моря Західної та Центральної Африки, а також Східної Азії.

Такий режим надає розпочатому півстоліття тому процесу нового, хоча ще і не завершеного змісту: розпочавши з регулювання забруднення, яке спричиняється якось одним специфічним чинником з одного джерела забруднення, міжнародне договірне право охопить всі сторони забруднення моря, де б, з якого б джерела і як би воно не відбувалося. Варто водночас підкреслити, що дана обставина ніяким чином не применшує важливості регіональних заходів. Навпаки, може передбачити, що і в майбутніх зусиллях із запобігання, скорочення, збереження під контролем забруднення моря регіональне

співробітництво займає в рамках глобального підходу центральне місце.

Висновки

Таким чином, міжнародним співтовариством розроблено численну кількість міжнародних документів щодо недопущення забруднення морського середовища, встановлено процедури, заходи та обов'язки держав із забезпечення схоронності Світового океану.

Список використаної літератури:

1. Шемшученко Ю.С. Охрана морской среды. Юридическая энциклопедия : в 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : «Укр. ецикл.», 2002. С. 104.
2. Ярова А.О. Міжнародно-правовий захист щодо механізму запобігання забрудненню морського середовища. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 39 (2). С. 150–155.
3. Єлазаров О.П. Особливості міжнародно-правової регламентації захисту морського середовища. *Юридична наука*. 2011. № 2. С. 205–210.

The article addresses the issues of international legal regulation of counteraction to pollution of the seas. It is noted that international legal regulation of counteracting pollution of the seas is of primary character in the system of measures to prevent pollution and measures to reduce the level of pre-existing pollution.

The article states that the legal basis for joint action by States in the field of international legal regulation of counteracting pollution of the seas is international treaties and conventions in the field of marine environment protection – universal and regional, public law and private law. They define the international legal regime for the protection and preservation of the marine environment, the rights and obligations of States when taking action against all sources of pollution in all marine areas.

It is emphasized that a special place among the international legal agreements concerning the protection of the environment is occupied by the UN Convention on the Law of the Sea of 1982, which provides for legal forms of cooperation between states in the field of combating marine pollution. The provisions of this Convention are grouped around a number of fundamental norms, covering virtually all existing aspects of marine protection, covering all sources of pollution and extending to different legal regimes in the oceans.

At the same time, the importance of regional conventions, which are aimed at the key solution of the problems of prevention of marine pollution, is also emphasized. After all, the vulnerability of the marine environment in different areas, seas maybe different. Therefore, the level of standards set for its protection, applicable to most maritime areas, may not be sufficient for some areas. Which leads to the establishment of special regimes, which are subject not only to the general standards of protection of the marine environment, but also special so-called regional ones, which set stricter rules and requirements for combating marine pollution.

Key words: pollution of the sea, counter action of pollution of the seas, international legal regulation of pollution of the seas, universal international acts, regional conventions.